

Ключевые слова: конфликтность, конфликтная личность, толерантность, эмпатия, общительность, индивидуально-психологические особенности.

Ulyanova T.Yu.

PECULIARITIES OF COMMUNICATIVITY OF THE PERSONALITY OF REPRESENTATIVES OF DIFFERENT TYPES OF CONFLICT

The article presents the results of an empirical study of the communicative nature of individuals of different types of conflict. The research was based on the assumption that individuals with different types of conflict differ in the characteristics of communicative qualities that are manifested in the sphere of communication. Individual psychological characteristics of tolerance, empathy, and sociability in individuals who differ in the type of propensity to conflict behavior were studied. The theoretical aspects of the phenomena under study are illuminated. An original definition of conflict, inclination to conflict behavior, as personality traits is suggested. Qualitative data analysis (the method of "aces" and "profiles") made it possible to identify groups of people with a certain qualitative and quantitative combination of conflict indicators. Individual psychological features of conflictness in representatives of the selected groups were determined and investigated. Individual psychological characteristics of conflict have been studied, which are manifested in the specific features of the chosen communicative properties of the individual (tolerance, empathy, comradeship).

Key words: conflictness, conflict personality, tolerance, empathy, sociability, individual psychological characteristics.

Ульянова Тетяна Юрїївна - кандидат психологічних наук, викладач кафедри загальної та диференціальної психології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, м. Одеса.

УДК 159.92

Федан О.В.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У статті аналізуються теоретичні підходи до проблеми саморозвитку особистості. Описуються напрямки, які по-різному представляють процес саморозвитку особистості: саморозвиток як спонтанний процес прагнення до особистісного зростання і розвитку і розвиток як усвідомлене і цілеспрямоване саморегулювання і самозміна себе.

***Ключові слова:** особистість, саморозвиток, розвиток, особистісний ріст, самосвідомість.*

Постановка проблеми. Проблема саморозвитку особистості займає провідне місце в психології. Зміни соціокультурного середовища призвели до трансформації парадигми освіти та створення нових вимог до майбутнього фахівця.

Першочерговим завданням стає формування особистості, яка схильна постійно займатися своїм професійним та особистісним самовдосконаленням, яка готова до постійного саморозвитку.

Аналіз досліджень і публікацій. На теоретико-методологічному рівні проблема саморозвитку особистості знайшла своє висвітлення в працях таких зарубіжних вчених, як Р. Бернс, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс. Не менш активно розробкою цієї проблеми займалися вітчизняні дослідники Г. Костюк, Г.О. Балл, І. Бех, Б. Вульф, О. Газман, Г. Звенигородська, В. Зінченко, О. Киричук, Б. Кобзар, Л. Кулікова, А. Меренков, М. Ценко.

Питання саморозвитку розглядаються в рамках дослідження самовиховання (А.А. Бодальов), самосвідомості (І.І. Чеснокова), самодетермінації (А.Г. Асєєв), життєвих стратегій (К.А. Абульханова-Славська). Проте, в цих дослідженнях закладаються теоретичні основи вивчення саморозвитку як самобутнього феномена. Складається категоріальний апарат, позначається проблемне поле досліджень саморозвитку. Авторами піднімаються проблеми диференціації розвитку і саморозвитку, виділення критеріїв саморозвитку, висвітлюються окремі аспекти мотивації, психічних механізмів забезпечення саморозвитку.

Мета статті: теоретичний аналіз підходів до визначення саморозвитку особистості.

Вклад основного матеріалу і результатів дослідження. Якщо прослідити історію дослідження поняття саморозвитку особистості можна повернутися ще в епоху античності коли відбулось так зване «відкриття людини», однак воно зазвичай виражалось у виклику «Пізнай себе!». Він звучав як порив в ім'я людини пізнати свою сутність перед величністю богів. Так, наприклад, Геракліт пропонував формулу «пошуку себе», тобто, більш глибинний підхід пошуку людської «самості». Демокрит підкреслював важливість автономії душі і власного «Я», які виступають в якості критерію моральних оцінок. Платон в розкритті даного феномену виходить з поняття «самопізнання», «самовизначення» аж до «самовдосконалення» [5].

Декарт розглядає поняття саморозвитку як індивідуальне буття в основі чого виступає рефлексивна думка. Рефлексія, на його думку, - це самозвіт, внутрішнє впорядковане відображення буття («Я мислю, отже, я існую»). Більш глибоке розкриття сутності поняття «саморозвиток» в цей період пов'язують з ідеями німецьких філософів (Е. Канта, Г. Гегеля, Л. Фербаха та ін.) Перш за все, цю ідею пов'язують з ім'ям Еммануїла Канта. Він схилився перед французькими ідеалами: «Свобода», «Рівність», «Братство». Е. Кант бачить в саморозвитку вирощування в собі свого кращого «Я» в боротьбі зі своїми недоліками. І цей процес, на його думку, є досить складною картиною людського «Я». Е. Кант особливо виділяє «Я внутрішнього споглядання» і «Я - мислячого суб'єкта». Він надає найважливіше значення автономії «Я» і «свободи – Я». У філософії Е. Канта самопізнання набуває ціннісний, соціально-моральний аспект. Поруч зі своїм емпіричним «Я» Е. Кант створює образ іншого, присутність якого необхідна для звернення над людиною «внутрішнього суду совісті». Визначаючи себе за допомогою морального закону як діяльного «суб'єкта», Е. Кант дійшов дуже важливого висновку, що створення в собі морального закону і є становленням особистості [5].

Г.В. Лейбніц вважав, що здатність людини розуміти сенс своїх вчинків і приймати відповідальність за них є головною умовою перетворення свідомості в осягнення. Розвиваючи ідей Е. Канта, Р. Гегель у праці «Філософія права» пише про саморозвиток людини, як про перероблення себе в культурі. Р. Гегель вважав, що важливий крок у створенні своєї індивідуальності як для себе, так і для інших, і прояві самого себе. Він бачить в самопізнанні відкриття свого «Я» через інших в процесі спілкування і діяльності [5].

С.Л. Рубінштейн по суті, наводить визначення саморозвитку запозичене з філософії, він обґрунтовує ідеї саморозвитку як «саморух» при якому всі елементи детерміновані в середині самої системи, а не задані ззовні. Дослідник дає ключ до проблеми саморозвитку: як можливий саморозвиток, ініційований всередині системи, а не поза нею. «Самостійно така сукупність парадигм, і всі відносини між елементами якої являються сутнісними елементами тієї ж сукупності, так що вона замикається в закінчене ціле, кожен елемент якого абсолютно визначений в межах того ж цілого. Тоді це ціле не має передумов в не собі; всі її передумови включені в саме систему, і ця система має в собі обґрунтоване існування». Л.С. Виготський розглядав розвиток як саморух, який, «знаходить втілення в теоріях творчої еволюції, що спрямовується автономним, внутрішнім, життєвим поривом і цілеспрямовано розвивається в особистості, волею до самоствердження і самовдосконалення». Б.Г. Ананьєв, визначаючи життєвий шлях людини як історію особистості і суб'єкта діяльності, відзначав, що людина «не є пасивним продуктом суспільного середовища або жертвою гри генетичних сил. Створення та зміна обставин сучасного життя власною поведінкою і працею, освіченість власного середовища розвитку за допомогою громадських зв'язків - все це прояви соціальної активності людини в її власному житті». З точки зору А.Н. Леонтьєва, «всякий розвиток являє процес саморуху, тобто, «має спонтанний характер, якому властиві внутрішні закони ...». Відповідно до цього людина розглядається автором не тільки як об'єкт зовнішніх впливів, але, перш за все, як суб'єкт життя, суб'єкт розвитку [13].

А.Г. Асєєв, розвиваючи ідеї С.Л. Рубінштейна, трактує саморозвиток як діяльність, але діяльність абсолютно певного роду, а саме - «детерміновану прагненням людини розвинути в собі ту чи іншу рису особистості». Автор позначив ті умови, які необхідні, щоб саморозвиток розгорталося як діяльність: протиріччя між небажаним сьогоднішнім і бажаним майбутнім, яке забезпечить діяльність енергією; наявність функціонального резерву, який зазвичай не використовується і може бути актуалізований і включений в регулярний процес діяльності [13 с. 7-12].

При вирішенні проблеми становлення особистості Е.Ф. Рибалко диференціює процеси розвитку і саморозвитку, самовиховання особистості. При цьому саморозвиток називається вищим рівнем розвитку особистості, ніж власне розвиток. В якості основних критеріїв диференціації розвитку і саморозвитку виділяються довільність і свідомість самозміни особистості.

Сутність саморозвитку, представлена вітчизняними психологами В.І. Слободчиковим і Є.І. Ісаєвим, близька до особистісно-орієнтованим гуманістичним поглядам. Поняття саморозвитку вчені трактують як фундаментальну здатність людини ставати і бути справжнім суб'єктом свого життя, перетворювати

власну життєдіяльність в предмет практичного перетворення . Згідно вченим, в людині присутнє особливе духовне начало, що не зводиться ні до природного, ні до суспільного, не з'ясовне ні спадковістю, ні впливом навколишнього культурного середовища. Вказуючи на даний факт, В.І. Слободчиков закликає розглядати особистість не як якість, а як цілісний, всеосяжний спосіб буття людини в своїй граничній адресованості «Іншому» і в своїй граничній відкритості Богу [3].

К.А. Абульханова-Славська асоціює саморозвиток з самовдосконаленням. Розглядаючи проблеми життєвого шляху, автор виділяє дві основні стратегії особистості: стратегію обліку своїх наявних можливостей та стратегію розвитку, вдосконалення своїх психічних можливостей. «Самовдосконалення (саморозвиток), – пояснює автор, – включає в себе процес долучення до культури (свого суспільства, своєї епохи), постійне підвищення рівня своїх знань у процесі безперервної освіти (поповнення наявних знань новими), наостанок, процес активної реалізації себе в житті (в роботі, творчості)». Таким чином, К.А. Абульханова-Славська виявляє структуру саморозвитку, включаючи в нього три вищезазначені компоненти [10].

Саморозвиток в працях Л.І. Анциферової розглядається як атрибут вищого рівня розвитку особистості, коли людина стає суб'єктом життєвого шляху, що визначається ступенем індивідуальності і особистісної свободи - свободи виявляти, переживати і власними діями дозволяти назрілі протиріччя, змінюючи рівень організації особистості як системи, змінювати режим її функціонування. Індивід, на її думку, досягаючи рівня суб'єкта, стає здатним «ініціювати початком, першопричиною своїх взаємодій зі світом, з суспільством; бути творцем свого життя; створювати умови свого розвитку; долати деформації власної особистості»[3, с. 78-89].

Представники якісно-особистісного підходу описують саморозвиток як стійку характеристику - здатність особистості до змін. В.Г. Маралов вважає, що саморозвиток – це фундаментальна здатність людини ставати і бути справжнім суб'єктом свого життя, перетворювати власну життєдіяльність на предмет практичної перебудови, здійснювати особистісний вибір на основі пізнання себе.

Психологічну основу розвитку даного явища науковці вбачають у розвитку рефлексії. Рефлексивні механізми саморозвитку особистості дослідники пов'язують із різними проявами самовпливу: самоконтролем, самопереконанням, самоінструкцією, самонаказом, самоподоланням тощо.

На думку психологів Т. Дмитрова та Т. Рожковського, феномен саморозвитку тісно пов'язаний зі зростанням рефлексивної самосвідомості, що приводить до створення «Я-концепції», у результаті чого особистість стає здатною на більш високому рівні спонукати себе до нової діяльності та здійснювати саморегуляцію. О. Колесник визначає рефлексію як здатність особистості до самопізнання, усвідомлення внутрішніх закономірностей власної діяльності, ієрархічної побудови мотивів, з одного боку, а з іншого – здатність до самоаналізу актів життя і станів свідомості, а також розуміння того, як вона сприймається оточенням [6, с. 135-140].

Процес саморозвитку особистості можна поділити на два напрямки: саморозвиток як спонтанний процес і усвідомлена, цілеспрямована самозміна [10, с

42-46]. Провідною відмінністю між цими напрямками з нашої точки зору, є різне уявлення про детермінанти і джерела процесу саморозвитку.

Відповідно до першої точки зору, що розвивається, головним чином, в рамках гуманістичного і екзистенціального напрямків, саморозвиток розуміється як природний процес розвитку психіки [11]. Природа людини розглядається спочатку як позитивна, а прагнення до самовдосконалення - як її невід'ємна характеристика. Прихильники даного підходу вважають, що людина володіє власною активністю, що йде з середини, прагненням до особистісного зростання, до реалізації внутрішнього потенціалу. У зв'язку з цим поняття «особистісне зростання», «саморозвиток» і «розвиток особистості» використовуються як синоніми, змістовно практично перекривають один одного. В цей же синонімічний ряд зазвичай включають і поняття «самореалізація», «самоактуалізація». Особлива увага в рамках цього напрямку приділяється аналізу зовнішніх умов і механізмів розвитку.

Наприклад, в концепції А. Маслоу, родоначальника гуманістичної психології, самореалізація розуміється як рух до меж можливої досконалості. Завданням людини є «навчитися вивільнити свої пригнічення, пізнати своє «Я», прислухатися до «голосу імпульсу», розкрити свою величну природу, досягати розуміння, проникнення, осягати істину» [4, с. 117]. Займаючи в ієрархії мотивів вищі рівні, особистісний ріст і самореалізація стають можливими тільки тоді, коли досягається певний рівень задоволення потреб нижчих рівнів.

Можливо, найбільш розроблені ідеї позитивного початку в природі людини і особистісного зростання як іманентно притаманного їй в роботах К. Роджерса. «Одного разу стане ясно, - писав він, - що єдиний сенс піднесеного мною погляду такий: людина по суті своїй добра і рухається в напрямку самореалізації, якщо тільки їй надати таку можливість» (цит. За: [15, с. 130]). На базі цих ідей він розвиває абсолютно новий принцип роботи з клієнтом. Відповідно до поглядів К. Роджерса, у людини є власні здібності і можливості для подолання виникаючих у нього проблем. Завдання психотерапевта - фасилітація - супровід та підтримка клієнта на цьому шляху. Психотерапевтичний підхід К. Роджерса отримав назву клієнт-центрований підхід, оскільки основну увагу він приділяє не проблемам людини, а самій людині.

Для того щоб розвиток протікав в позитивному руслі, по К. Роджерсу, людині необхідні певні умови, які допомагають в реалізації її програми. Основною серед них він називає «Емпатичну підтримку», безумовне прийняття людини і справжність, чи щирість. Його модель змін, що реалізується в процесі психотерапії, отримала назву «модель зростання». Однак зовнішні умови лише допомагають розвитку, але не можуть внести кардинальні зміни в нього. Як, наприклад, зміна вологості не може перетворити ялинку в зелений горошок [7].

Особистісний ріст, по К. Роджерсу, може заважати захисту, який формуються в дитинстві в процесі неправильного виховання. Вони орієнтують людину на ігнорування, заперечення «самості» заради сумнівних нагород і досягнень. Перегляд їх або відмова від них сприяє конгруентності, автентичності та автентичності особистості. І якщо створити людині сприятливі умови, вона буде розвиватися в позитивному руслі. В якості рушійної сили саморозвитку клієнт-

центрована терапія К. Роджерса розглядає розрив між «Я-реальним» і «Я-ідеальним».

Основний упор в гештальттерапії робиться на сприянні особистісному зростанню за рахунок розвитку усвідомленості клієнта, який веде за собою розвиток особистості (Ф. Перлз). Психотерапевт допомагає клієнту стати все більш усвідомленим, щоб вийти з тупикової ситуації і щоб знайти справжні контакти з навколишнім середовищем.

Частково розуміння саморозвитку як природного спонтанного процесу, що розвивається в рамках даного підходу, співвідноситься з осмисленням принципів їх розвитку та самоорганізації, представленим в природничо-науковому напрямку психології. Таке розуміння розвитку ми зустрічаємо, наприклад, у Л.С. Виготського. Він формулює уявлення про розвиток як саморозгортання, саморух, де основними джерелами розвитку виступають протиріччя між новими можливостями, пов'язаними з появою новоутвореннями, і старою соціальною ситуацією розвитку.

Розвиток в теорії динамічних систем, зазначає Е.А. Сергієнко, «розглядається як поява властивостей цілісної системи і може бути зрозумілим тільки в термінах складної взаємодії її компонентів. Ключова характеристика динамічної системи - самоорганізація, що означає досягнення нових станів через власне функціонування. При безперервній зміні по одному або більше параметрів, новий стан може з'явитися спонтанно як функція нелінійних взаємодій між елементами системи» [9, с. 320].

Як правило, саморозвиток при змішуванні його з особистісним зростанням і розвитком особистості не висувається людиною як усвідомлена мета, а є «побічним продуктом» якогось іншого процесу: міжособистісної взаємодії, творчого акту, спонтанного дії, самореалізації, самотрансценденції, психічного розвитку або навіть адаптації. Гуманітарний і природничий напрямки в поглядах на саморозвиток як би доповнюють один одного, розглядаючи цей процес з різних сторін. Гуманітарний погляд передбачає наділення внутрішньою активністю глибинне «Я» людини, спонтанний розвиток, а природничо-науковий - основний акцент робить на генетичні або, ширше, - біологічні детермінанти. Але їх об'єднує уявлення про природність і спонтанності процесу саморозвитку. Вони обидва приділяють значну увагу середовищному контексту.

Однак таке розуміння природи людини задає лише один з можливих ракурсів аналізу феноменології саморозвитку.

Інший погляд на саморозвиток представлений, головним чином, дослідниками, що працюють в суб'єктному підході, де даний феномен розглядається не як стихійний, спонтанний процес, а як усвідомлений вибір вектора власного розвитку, як цілеспрямовані дії. Поняття саморозвитку розлучається з поняттями «розвиток особистості» або «психологічний розвиток», тим більше не завжди розглядається як особистісне зростання.

У такому контексті саморозвиток описується як свідомо діяльність людини, спрямована на якомога повну реалізацію себе як особистості, як форма життєтворчості людини, культивування власної унікальності шляхом розширення творчих можливостей [12, с. 75-85]. Саморозвиток в цьому випадку сприймається як форма розвитку, двигуном якого усвідомлено виступає сам суб'єкт.

М.А. Щукіна визначає саморозвиток як «якісну, не зворотню, спрямовану зміну особистості, здійснювану під управлінням самої особистості як суб'єкта розвитку. Зізнається, що саморозвиток, зберігаючи родові ознаки розвитку, відрізняється усвідомленою і активною участю особистості в її здійсненні за допомогою управління спрямованою на саморозвиток діяльністю і способом життя» [14, с. 71-81]. При аналізі процесів, які охоплюють поняттям «само-», вона відзначає недостатність розуміння саморозвитку як розвитку, спрямованого на себе, оскільки категорія розвитку вже сама характеризує не «чужий» розвиток, а свій власний. Поняття ж «саме» передбачає, що суб'єкт не тільки здійснює певну активність, але і управляє нею. Відмінними рисами саморозвитку називають активність, самостійність, відповідальність, ініціативність, свідомість, цілепокладання, саморегуляцію і ін. В роботах прихильників цієї точки зору протягає недовіру до природи людини, а в якості провідного чинника розвитку визнається вплив середовища. Так, наприклад, розглядаючи саморозвиток як механізм самоздійснення особистості, М.А. Фрізен зазначає, що «якщо екстраполювати типологію самоздійснення людини на процес саморозвитку, можна побудувати модель, логіка якої передбачає просування саморозвитку людини від локального, нав'язаного ззовні (конформність) до формування суб'єктивної цінності саморозвитку з його зростаючою цілеспрямованістю, при цьому саморозвиток в основному зосереджено в людині як системі (автономія, самодетермінації, трансценденція за межі «Образ Я»)» [12, с. 81]. Автором підкреслюється, що на ранніх етапах онтогенезу, коли усвідомленість і цілеспрямованість ще не доступні особистості, розвиток здійснюється за наявності сприятливих умов, в разі ж їх відсутності набуває характеру аномального. Вважається, що «результатом здатності до саморозвитку повинні стати стійка мотивація до саморозвитку, готовність до саморозвитку і оволодіння суб'єктом здатністю самоврядування, що включає в себе: здатність орієнтуватися в ситуації, вміння бачити проблему і аналізувати протиріччя; прогнозування; цілепокладання; планування; формування критеріїв оцінки якості; прийняття рішення до дії; самоконтроль; корекцію» [12, с. 16]. У зв'язку з чим істотне значення надається тренінговим, навчальним програмам, що формують ці навички (усвідомлення, цілепокладання, самоврядування, планування та ін.), а також вольові якості особистості.

Однак не всякий саморозвиток в рамках цього підходу розглядається як особистісне зростання або розвиток особистості, оскільки цілі саморозвитку вибираються суб'єктом самостійно і довільно. Змістовно вони можуть нести не тільки позитивний, а й негативний сенс (і для розвитку його власної особистості, і для оточуючих). Так, віртуозний шахрай, розвиваючи асоціальні навички і ставить собі за мету досягти досконалості в своїй справі, навряд чи знаходиться в процесі особистісного зростання. Його особистість, якщо і розвивається, то, очевидно, не в конструктивному напрямку. Такий саморозвиток скоріше характеризує регрес особистості. Дослідники відзначають, що «саморозвиток - це свідомо зміна і (або) настільки ж свідоме прагнення зберегти в незмінності «Я-самість». Цілі, напрямки, засоби цих змін визначаю я сам». Інші додають: «Було б некоректно в даному випадку мати на увазі тільки прогресуюче розвиток. Внутрішнє протиріччя, яким

рухає розвиток, може вести не тільки до прогресу: особистість, яка не має ресурсів для просування вперед, може характеризуватися регресивним розвитком» [12, с. 77].

Список використаної літератури

- 1 Андреев А.С. Личностный рост: целенаправленность и спонтанность /А.С. Андреева// Психологические проблемы самореализации личности. - 2013. - Вып. 14. - С. 121-130.
- 2 Гиль Л.Б. Способность к саморазвитию в контексте гуманитаризации образования /Л.Б. Гиль, К.А. Чеховских// Известия Алтайского государственного университета. – 2012. - № 2-1. – С. 14-16.
- 3 Зеер Э.Ф. Детерминанты саморазвития личности в профессионально-образовательном пространстве / Э.Ф. Зеер, М.В. Мешкова // Образование и наука. – 2012. - №9. – С. 78-89.
- 4 Маслоу А. Самоактуализация /А.Маслоу // Психология личности. - 1982. - С. 108-118.
- 5 Оплетин А.А. Эволюция формирования понятия «Саморазвитие личности» в философско-историческом аспекте /А.А. Оплетин // Педагогико-психологические и медико-биологические проблемы физической культуры и спорта. – 2013. - №2 (27). – С. 148-154.
- 6 Оплетин А.А. Теория и концепции саморазвития личности в трудах психологов / А.А. Оплетин// Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. – 2014. -№6(112). – 135-140.
- 7 Роджерс К. Становление личности. Взгляд на психотерапию / К. Роджерс. - М.: Прогресс, 1994. - 480 с.
- 8 Сидоренко Е. В. Психодраматический и недирективный подходы в групповой работе с людьми / Е.В. Сидоренко. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 1992. 72 с.
- 9 Сергиенко Е.А. Эволюция взглядов и революция в когнитивной психологии развития // Прогресс в психологии: критерии и признаки / под ред. А. Л. Журавлева, Т. Д. Марцинковской, А. В. Юревича. / Е.А. Сергиенко. - М.: Ин-т психологии РАН, 2009, С. 319-399.
- 10 Трофимова Ю.В. Два подхода к пониманию саморазвития как психологического феномена /Ю.В. Трофимова// Педагогика и Психология. – 2010. - №2. – С. 42-46.
- 11 Фрейдджер Р. Теории личности и личностный рост / Р. Фрейдджер, Д. Фэйдимен. - М.; СПб.: Питер, 2002. 690 с.
- 12 Фризен М.А. Феномен «саморазвития» в проблемном поле современной психологии /М.А. Фризен // Вестник КРАУНЦ. Гуманитарные науки. - 2013. - Вып. 1 (21). - С. 75-85.
- 13 Щукина М.А. Субъектный подход к саморазвитию личности: возможности теоретического понимания и эмпирического изучения / М.А. Щукина// Психология. Журнал ВШЭ. - 2014. - Т. 11, - № 2. - С. 7-22.
- 14 Щукина М.А. Системные характеристики группы понятий «само-» / М.А. Щукина// Психологические проблемы самореализации личности. - 2010. - Вып. 13. - С. 71-81.

15 Цукерман Г.А. Психология саморазвития: задача для подростков и их педагогов. / Г.А. Цукерман - М.; Рига: ПЦ «Эксперимент», 1997. 276 с.

Транслітерація

1. Andreev A.S. Lychnostnyi rost: tselenapravlennost y spontannost / A.S. Andreeva// Psikhologicheskiye problemy samorealizatsyy lychnosti. - 2013. - Vyp. 14. - S. 121-130.

2. Hyl L.B. Sposobnost k samorazvitiyu v kontekste humanitaryatsyy obrazovaniya /L.B. Hyl, K.A. Chekhovskiyh// Yzvestiya Altaiskoho gosudarstvennogo unyversyteta. – 2012. - # 2-1. – S. 14-16.

3. Zeer E.F. Determyanty samorazvitiya lychnosti v professyonalno-obrazovatelnom prostranstve / E.F. Zeer, M.V. Meshkova // Obrazovanye y nauka. – 2012. - #9. – S. 78-89.

4. Maslou A. Samoaktualyzatsiya /A.Maslou // Psikhologiya lychnosti. - 1982. - S. 108-118.

5. Opletyn A.A. Evoliutsiya formyrovaniya poniatiya «Samorazvitye lychnosti» v fylosofsko-ystorycheskom aspekte /A.A. Opletyn // Pedahogyko-psikhologicheskiye y medyko-beolohicheskiye problemy fyzycheskoi kultury y sporta. – 2013. - #2 (27). – S. 148-154.

6. Opletyn A.A. Teoryia y kontseptsyy samorazvitiya lychnosti v trudakh psikhologov / A.A. Opletyn// Uchenye zapysky unyversyteta ym. P.F. Leshafta. – 2014. - #6(112). – 135-140.

7. Rodzhers K. Stanovlenye lychnosti. Vzglhiad na psikhoterapiyu. / K. Rodzhers. - M.: Prohress, 1994. - 480 s.

8. Sydorenko E. V. Psikhodramaticheskiy y nedyrektyvnyi podkhody v hruppovoi rabote s liudmy / E.V. Sydorenko. – SPb.: Yzd-vo SPbHU, 1992. 72 s.

9. Serhyenko E.A. Evoliutsiya vzglhiadov y revoliutsiya v kohnytyvnoi psikhologyy razvitiya // Prohress v psikhologyy: krytery y pryznaky / pod red. A. L. Zhuravleva, T. D. Martsynkovskoi, A. V. Yurevycha. / E.A. Serhyenko. - M.: Yn-t psikhologyy RAN, 2009, S. 319-399.

10. Trofymova Yu.V. Dva podkhoda k ponymaniyu samorazvitiya kak psikhologicheskoho fenomena /Yu.V. Trofymova// Pedahogyka y Psikhologiya. – 2010. - #2. – S. 42-46.

11. Freidzher R. Teoryy lychnosti y lychnostnyi rost / R. Freidzher, D. Feidyomen. - M.; SPb.: Pyter, 2002. 690 s.

12. Fryzen M.A. Fenomen «samorazvitiya» v problemnom pole sovremennoi psikhologyy /M.A. Fryzen // Vestnyk KRAUNTs. Humanytarnye nauky. - 2013. - Vyp. 1 (21). - S. 75-85.

13. Shchukyna M.A. Subektnyi podkhod k samorazvitiyu lychnosti: vozmozhnosti teoreticheskoho ponymaniya y empyrycheskoho yzucheniya / M.A. Shchukyna// Psikhologiya. Zhurnal VShE. - 2014. - T. 11, - # 2. - S. 7-22.

14. Shchukyna M.A. Systemnye kharakterystyky hruppy poniatiy «samo-» / M.A. Shchukyna// Psikhologicheskiye problemy samorealizatsyy lychnosti. - 2010. - Vyp. 13. - S. 71-81.

16 Tsukerman H.A. Psykholohyia samorazvytyia: zadacha dlia podrostkov u ykh pedahohov. / H.A. Tsukerman - M.; Ryha: PTs «Eksperyment», 1997. 276 s.

Федан Е.В. Теоретические подходе к проблеме саморазвития личности

В статье анализируются теоретические подходы к проблеме саморазвития личности. Описываются направления, которые по-разному представляют процесс саморазвития личности: саморазвитие как спонтанный процесс стремление к личностному росту и развитию и развитие как осознанное и целенаправленное саморегулирования и самоизменение себя.

Ключевые слова: личность, саморазвитие, развитие, личностный рост, самосознание.

Fedan E.

Theoretical approach to the problem of self-identity

This article analyzes the theoretical approaches to the problem of self-identity. Describe areas that represent different process of self-identity, self-development as a spontaneous process of striving for personal growth and development and the development of a conscious and deliberate self-regulation and self-transformation itself.

Keywords: personality, self development, personal growth, self-awareness.

Федан Олена Вікторівна – молодший науковий співробітник лабораторії методології і теорії психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ.

УДК 159.937.5

Фетісова К. А.

**ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ СПРИЙНЯТТЯ ВІДОБРАЖЕНОЇ СУТНОСТІ
ЛЮДИНИ ТА ПОКОЛІННЯ У ПРОДУКТАХ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ
(МИСТЕЦЬКИХ ТВОРАХ)**

У статті представлено огляд і аналіз тенденцій відображення відтворюваної реальності, сукупності провідних особливостей покоління та особистості у мистецьких творах до ХХ ст. – літопис, автобіографія, фотографія, кінокартина. Показано акценти першої половини ХХ ст. через фотографію. Конкретизовано теоретичний і практичний внесок представників різних психологічних напрямків із означеної проблематики, використовуючи матеріал вивчення вітчизняної та зарубіжної психологічної літератури.

Ключові слова: відображення, літопис, автобіографія, фотографія, кінокартина, сприйняття мистецького твору, продукт мистецтва, реконструкція художнього образу.

Постановка проблеми. Посилення потреб особистісно-орієнтованих практик, передусім, при консультуванні та психотерапії з використанням творів